

Magyar Könyvészet 1712–1920 CD-ROM-on

Kétszáz év retrospektív könyvészetei elektronikus változatban

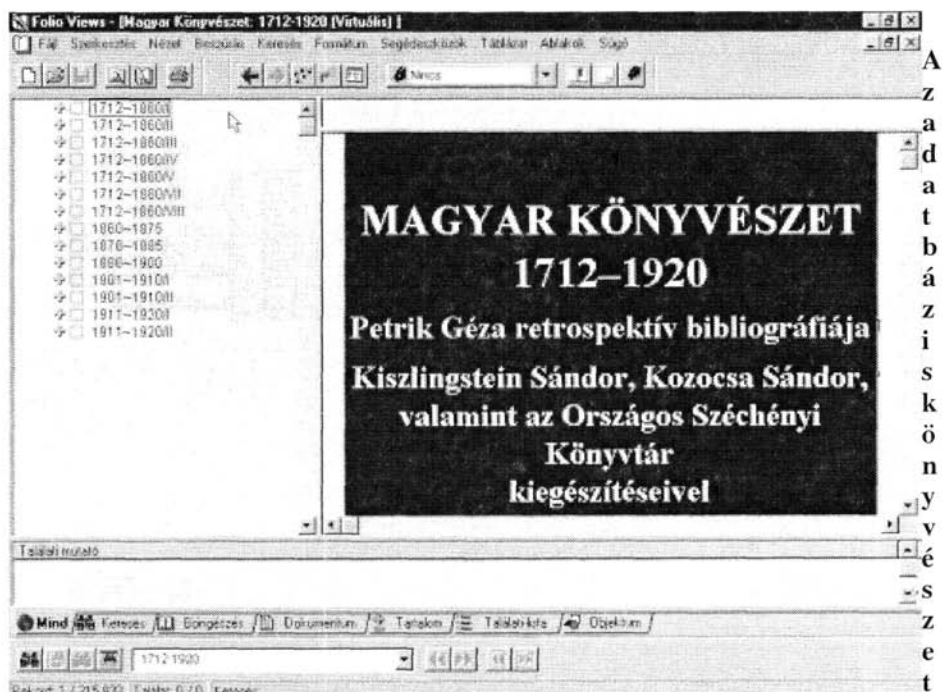
Az Országos Széchényi Könyvtár és az Arcanum Adatbázis Kft. együttműködésének eredményeként 2001 első felében jelent meg a *Magyar Könyvészet 1712–1920* című CD-ROM. Az Arcanum Digitéka sorozat tagjaként kiadott lemez egyetlen adatbázisban foglalja össze a megjelölt időszakra vonatkozó retrospektív nemzeti általános könyvészeteink érdemi anyagát. Munkálatairól már egy évvel korábban hírt kaphatott a könyvtáros szakma a MKE Bibliográfiai Szekciójának 2000. április 4-ei rendezvényén, ahol Biszak Sándor, a kft. vezetője ismertette a több mint kétszáz évet átfogó könyvészeti kötetek betűhív gépre vitelének a vállalkozását. Egy hónappal később ugyanerről hallhattak tájékoztatást a muzeális könyvvállományt őrző gyűjtemények első találkozójának a résztvevői is. (Az utóbbi eseményről a 3K a 2000. év júniusi számában közölt beszámolót.)

Az adatbázis technikai jellemzői

A CD-ROM tartalmát a Folio Views 4.2 program jeleníti meg, amely alkalmas szöveges adatbázisok publikálására, visszakeresésére, annotálására és szerkesztésére. 32 bites Windows verziók (95/98/NT/2000) alatt működik, s az első indítás során a merevlemezre telepíti a futásához szükséges fájlokat. Használatkor már csak megnyitja a virtuális fájlokat, és elindítja az adatbázisokat. A Folio jól illeszkedik a Windows környezetbe: ablak- és billentyűkezelése nagyjából szabványos. A felhasználói felület, a különböző adatbázis-nézetek vagy a szöveg nagyíthatósága az egyéni igényeknek megfelelően állítható be. A lemez a program súgóját is tartalmazza, amely általános áttekintést ad a Folio Views-ról, és igen részletes információkat nyújt a program használatával kapcsolatban. Keresés előtt feltétlen érdemes tanulmányozni azoknak is, akik a 3-as verziót már ismerik. Gyakorlott felhasználók számára egy még teljesebb, angol nyelvű súgó is rendelkezésre áll.

Amikor megnyitjuk az adatbázist, a nyitóképernyő felső részén találjuk a menü- és ikonsort, középen az adattár tartalma jelenik meg, alul helyezkednek el a nézetfülek, a keresőikonok, az egyszerű keresés lekérdező sávja és a találatváltó gombok. Az adatbázis tartalmát különböző mezőkből álló ablakelrendezés jeleníti meg. Mindegyik nézet mindig elérhető az ablak alján található fülek segítségével, az egyes ablakmezők önálló, teljesképernyős megjelenítése pedig az adott nézetfülre való kattintással érhető el. Közülük a „Mind”-nézet esetében egyidejűleg

áttekinthető a „Tartalom”, a „Találati lista” és a „Dokumentum” ablakának a tartalma is. Ezekon kívül a „Keresés”-nézet a találati mutató mellett a rekordokat is láthatóvá teszi, a „Böngészés” a tartalmi ágak (könyvészeti kötetek) mellett adja a rekordok ablakát is, az „Objektum”-nézetben pedig megtekinthetők az adatbázis objektumkapcsolatai vagy kép formájában meglévő objektumai.

i anyaga

A lemez tokjának első oldalán olvasható alcím, „*Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások*” talán túlzottan tömörítve fogalmazza meg az adatbázis tartalmát, azonban a Petrik Géza arcképét is közlő hátsó oldal magyarázó szövegében már olvashatjuk a többi bibliográfus, Kiszlingstein Sándor, Barcza Imre és Kozocsa Sándor nevét is.

Az adatbázis egyetlen teljes szövegű dokumentumként kezeli a 14 kötet begépett tartalmát. A bevitel alapja az OSZK által 1968–69-ben közreadott hasonmás kiadás volt, így az egyes kötetek elején az eredeti előszók előtt megtaláljuk a hasonmás kiadáshoz készített bevezető tanulmányokat is. Az a három, Komjáthy Miklósné, Pavercsik Ilona, illetve V. Ecsedy Judit által szerkesztett pótkötet is a CD-n szerepel, melyeket a múlt (20.) század utolsó harmadában adott ki az OSZK, közölve bennük azokat az 1712 és 1800 között megjelent magyarországi, illetve külföldi magyar nyelvű nyomtatványokat, melyek hiányoznak Petrik eredeti kötetéből. Értelemszerűen kimaradtak azonban az egyes ciklusokhoz készített tárgy- és névmutatók, mivel ezek funkcióit jórészt helyettesíti a program egyik legfontosabb eszköze, a keresés.

Tanulmányainkból ismeretes, hogy az egyes könyvészeti ciklusok gyűjtőköre változó volt – s ezt a változatosságot természetesen a lemez is tükrözi. Mivel a

CD a könyvészeti kötetek rendjében tartalmazza anyagát, így használója tudhatja, hogy az adatbázis egyes ágaiban melyik korszak milyen jellegű dokumentumait találhatja meg. Leggazdagabb az 1860-ig tartó rész, amely a magyarországi bármely nyelvű, a külföldi magyar nyelvű, illetve a hazai vonatkozással bíró, külföldi, bármilyen nyelvű kiadványokat írja le. Találkozhatunk nem latin betűkkel közölt címmel is: néhány héber betűs szöveg képként került beszurásra. Egy budai és egy prágai kiadvány mellett néhány brassói cirillika transliterált címmel megadott tételében megjegyzésként olvashatjuk azt, hogy „Cyrill betűkkel”, viszont a budai Egyetemi Nyomda ebben a korszakban készített cirill betűs szerb és ruszin nyomtatványai kimaradtak Petrik Géza gyűjtéséből. Az 1860–1910 közötti négy könyvészet összeállítóinak (Petrik Géza, Kiszlingstein Sándor, Barcza Imre) figyelme csak a magyar nyelvű kiadványokra terjedt ki, míg Kozocsa Sándor 1911–1920 közötti könyvészete ismét gyűjtőkörébe vonta a hazai nem magyar nyelvű műveket, köztük a cirillikákat is, címüket latin betűs átírásban közölte.

A könyvek mellett mindegyik ciklusban megtaláljuk a térképek, atlaszok leírásait, a legtöbb évkörben ott vannak az időszakban megjelent folyóiratok is, az első és az utolsó ciklus pedig a zeneművek adatait is tartalmazza. Az 1712–1920 között kinyomtatott dokumentumok regisztrálásának lehetséges teljességét azonban – az OSZK munkatársainak eredményes gyűjtőmunkája eredményeként – mindössze a 18. századi hazai, illetve külföldi magyar nyelvű dokumentumok érik el. (Erre az időszakra vonatkozóan a gyászjelentések és a szentképsorozatok is kikereshetők.) Kiemelkedő érték, hogy az 1712–1875 és az 1901–1910 közötti években repertorizálva van a folyóiratok, iskolai értesítők, egyes évkörökben pedig még az évkönyvek és a gyűjteményes munkák tartalma is. Petrik Gézának ez a nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő analitikus feltáró munkája azt eredményezi, hogy a kutató egységben tekintheti át az adott kor nyomtatott forrásai közül a könyv- és folyóiratcikk-anyagot.

A bibliográfiatörténet kutatóit mindig is érdekelte, hogy vajon hány tétel is lehet a megjelent könyvészetekben, a nyomdatörténeszeket pedig az, hogy mennyi is lehetett egy adott időszakban készített kiadványok száma. Az adatbázis 215 833 rekord meglétét mutatja. Ebből az adatból azonban nem szabad konkrét következtetéseket levonni az 1712–1920 közötti évekre, ugyanis ez a szám valójában nem a bibliográfiai rekordokat, hanem a teljes szöveg bekezdéseit mutatja. Benne szerepelnek tehát a fejezetcímek, a bevezető tanulmányok és az előszók bekezdései, és benne vannak az analitikusan feltárt folyóiratok, évkönyvek bekezdéssel elkülönített évfolyamai is. Szintén önálló bekezdésként szerepelnek az eredeti könyvészetek belső utaló-tételei. Ugyanakkor nem lehet még csak következtetni sem az egyes művek kiadásváltozatainak a mennyiségére, mivel ezeknek a jelzése természetesen nem önálló bekezdésként, hanem csak sortöréssel elkülönítve követi az alapkiadás leírását.

Az adatbevivők betűhíven rögzítették a nyomtatott könyvészetek szövegét, a leírások tipográfiai megoldásait. Az eddigi használat tapasztalata alapján elmondhatjuk, hogy a gépelési, valamint a mezőkijelölési hibák a „tűréshatáron” belül maradtak. A mechanikus, biztonságra törekvő bevitelnek tulajdonítható az, hogy a használó a nyomtatott könyvészeteknek olyan belső utalótételeivel is találkozik, melyek a gépi környezetben valójában szükségtelenek lennének. Szükségesek voltak viszont azok a módosítások, amelyekkel az adatbázis igényeihez kellett al-

kalmazkodni. A nyomtatott könyvészetekben ugyanis, ha az egymás alatti önálló tételek szerzői azonosak vagy azonos családnevűek, a név/névelem nem ismétlődik meg a tételek elején, mindössze egy gondolatjel helyettesíti a besorolási adatot. Az adatbevitel során természetesen ezeket a gondolatjeleket eredeti jelentésükkel kellett behelyettesíteni azért, hogy az egyes tételek visszakereshetők legyenek, hiszen a szerzőket csak ily módon lehetett a művükkel összekapcsolni és indexelhetővé tenni.

Ugyanígy alakult az azonos címrendszóval kezdődő tételek rögzítése is. A használnálónak azonban tudni kell, hogy a könyvészetek egykori szerkesztői a szerző nélküli művek esetében a cím első alanyesetben álló főnevét emelték ki besorolási adatként. Ennek megfelelően például a szerzőjét meg nem nevező *Fertály százados közönséges jubilaumi bucsú* című nyomtatvány a B betűben, a *Bucsú* rendszónál található. Az 1911–1920-as évkörben Kozocsa már nem ezt a besorolási szabályt követte, de ott is látható az, hogy a címek besorolásakor nem vette figyelembe a címkezdő „jellegtelen” kifejezéseket.

A könyvészeti tételek szerkezete természetesen nem hasonlít a bibliográfiai tételek jelenleg szabványos megjelenítésére, és egyes megoldásaiban jelentősen eltér az 1920 utáni retrospektív könyvészetek címleírásaitól is. Petrik Géza elsősorban a Budapesti Könyvkereskedő-Segédek „Csak Szorosan” Egylete magyar könyvészeti bizottsága által 1876-tól indított, évenként megjelenő Magyar Könyvészet című kurrens jegyzék leírásait vette mintául; Kiszlingstein Sándor kis mértékben módosította Petrik tipográfiai megoldásait; Kozocsa Sándor pedig az OSZK 1930-as évekbeli leírási gyakorlatára támaszkodott.

A fentiek figyelembe vételével kellett tehát az adatbázis építőinek kialakítani azokat az adatszoportokat, melyek mezőként kerültek külön indexelésre. A nyomtatott könyvészetek tipográfiai megoldásait felhasználva a következő mezők kialakítására kerülhetett sor: Ár, Címszó, Contenta, Impresszum, Lelőhely, Lépték, Megjegyzés, Terjedelem. (A mezők látványosan elkülönülnek az által, hogy különböző színnel jelennek meg karakterei: az Ár mezőé kékeszöld, a Címszóé sötétkék stb.). Fontos szakmai szempontként merült föl, hogy a lehető legkevesebb hibával történjék a mezők megjelölése, éppen ezért nem került sor például a szerzőségi közlések vagy a kiadásjelzések mezősítésére, vagy az impresszumadatok további bontására, ugyanakkor ez a megoldás nem csökkenti a keresés hatékonyságát.

Keresési lehetőségek

Szilágyi Sándor, az Egyetemi Könyvtár hajdani igazgatója ezt írta az 1712–1860-as könyvészet bevezetőjében: „*Vajjon felmentheti-e magát író – legyen az történész vagy természettudós – attól a kötelezettségtől, hogy a tárgynak, melyet tollára vett, irodalmi előzményeit ne ismerje? Vajjon nélkülözheti-e könyvtárnok azt az alapvető munkát, mely neki lehetővé teszi, hogy az irodalmi tudakozódásokra gyors és kimerítő választ adjon?*” A Magyar Könyvészet 1712–1920 CD-ROM jóvoltából az elektronikus úton elérhető válasz lehetősége immáron adott.

A Folio Views legfontosabb, leghatékonyabb eszköztára ugyanis a keresés. Nagy erénye a programnak, hogy a nagy mennyiségű anyag ellenére kellően gyors

is. A program több módon segíti a felhasználó számára fontos információ elérését. Tárgyi megközelítésre nincs ugyan mód, de a szöveganyag bármely szavára, szókapcsolatára, karakteregységére lehet keresni. A keresett kifejezések között mindenféle logikai kapcsolat megadható, egymástól való távolságuk is beállítható. A tartalomjegyzék ablaka lehetővé teszi egy-egy kötet egészének az áttekintését. A hierarchikus fejezetcímek kinyithatók, s a megfelelő tételsorra klikkelve máris a keresett tételnél lehetünk, ha nyitva van a „Dokumentum” ablakunk is.

Ha pontosan ismerjük a keresett nevet vagy a cím valamelyik szavát, adatát, legkézenfekvőbb, hogy beírjuk a *Kereső eszköz* elnevezésű mezőbe vagy az *Egy-szerű keresés* ablakba. A keresés karakterérzékeny, a kifejezéseket egészen pontosan kell beírni: a kis- és nagybetűket nem különbözteti meg, de a rövid és hosszú magánhangzókat igen. Ha például a keresőablakba begépeljük idézőjelbe téve a mű címét: „csongor és tünde” (és külön nem jelöltük ki egyik kötetágot sem), akkor a korszak teljes anyagából megkapjuk Vörösmarty drámájának különböző kiadásait.

A *Bővített keresés* ablak többféle módon segíti a használat. Láttatja a keresett

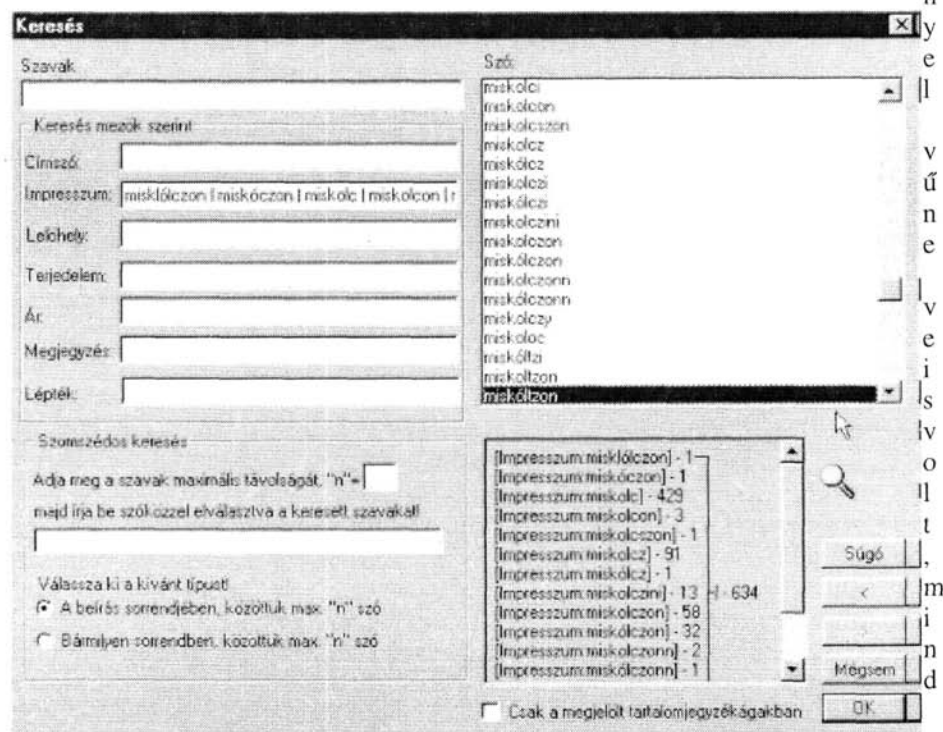
The screenshot shows the 'Folio Views' application window titled 'Magyar Könyvészet: 1712-1920 [Virtuális]'. The search bar at the top contains the text 'csongor és tünde'. The left sidebar shows a tree view of the database structure, with 'Vörösmarty Mihály' selected. The main area displays search results for 'csongor és tünde', listing several entries with their titles and authors. The first entry is 'Vörösmarty Mihály. Csongor és Tünde. Színházi öt fejezetben (tr. B+ 180.) Székes-Fehérvár, 1831. Nyomat. Származás Pál bet. 1. - E.M.'. The second entry is 'Vörösmarty Mihály. Kurzgefaßte ungarnische Sprachlehre für Deutsche. Nebst einer Auswahl deutsch-ungarischer Uebersetzungstücke. (B+ 3 lev. és 267 l.) Pest, 1832. C. A. Hartleben. -54 p. E.M.'. The third entry is 'Vörösmarty Mihály. V. M. munkái 3 kötet (B+) Pesten, 1833. Trattner-Károly. I. köt. V. M. versei (234 l., 2 lev. és 4 acélm.)** II. köt. Zalaán futása. Hóskölkemény 2. kiadás (247 l. és 4 acélm.)** III. köt. V. M. kisebb hős költeményei (308 l. és 4 acélm.)** Cserhalom - Tüszérvágy - Széplak - A rom. - A két szomszédvár - Eger - A délsziget - Magyarország. Vörösmarty Mihály. A vernász. I. Eredeti játékszín 1. ◊'. The bottom status bar shows 'Rövid: 2 / 17 | Tábla: 11 / 11 | Keresés: "csongor és tünde"'.

szónak a betűrendes szótárában meglévő variációit, kimutatja a keresett kifejezés előfordulásának a számát, két vagy több szónál pedig azt is, hogy hány közös előfordulás létezik. Ezt a keresési módot már egy gyorsító is támogatja: az első karakterek beütése után felajánlja azt a szót, amely legközelebb van a szótárában, nem kell tehát a hosszú szavakat végigírni.

Hasonló lehetőséget nyújt a *Keresőszablonnal* való keresés: itt a mezők szavaira, karaktercsoportjaira kombináltan kereshetünk. Ezt a keresési módot például ha-

tékonyan ki lehet használni arra is, hogy kigyűjtjük a helyi nyomtatványok, kiadványok tételeit úgy, hogy az *Impresszum* mezőbe beírjuk a kezdő karaktereket, majd a felajánlott nyomda- vagy kiadói névre, vagy pedig a helynévre és variánsaira egérrel kétszer rákattintva beemeljük a mezőbe a szavakat. Például ha a *misklólczon* szótól a *miskóltzon* szóig terjedő szakasz helynévjelölő tizenöt kifejezését (köztük a begépelési hibából keletkezett négy szót is) beemeljük az Impresszummezőbe, akkor 634 találatot mutat a keresősablon.

Természetesen azoknál a településeknél, melyeknek latin, német vagy egyéb

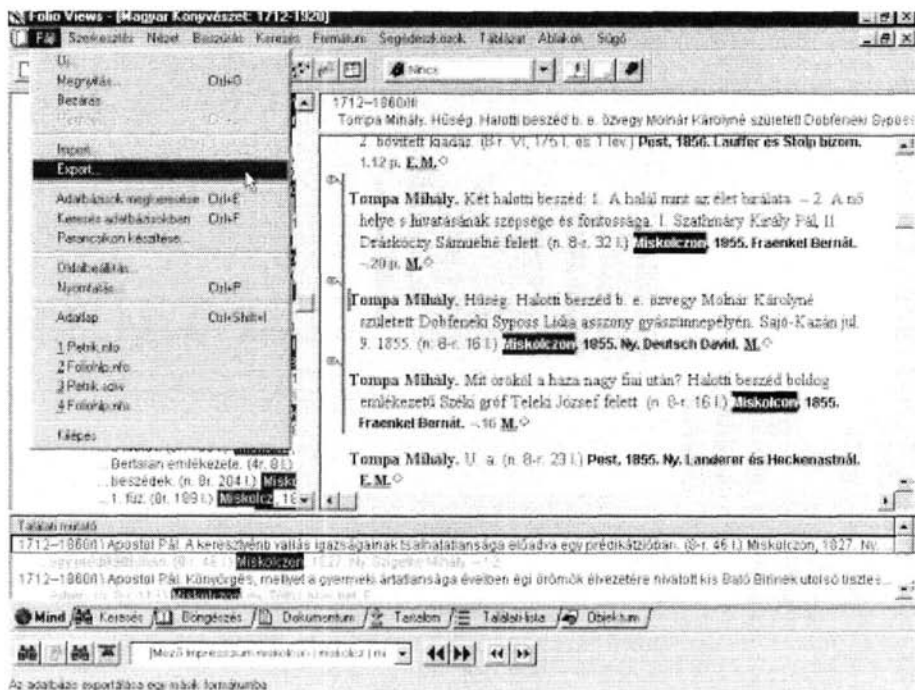

gyik névformát ki kell keresni az adatbázisból.

Felhasználási lehetőségek

A Folio Views 4.2 program nemcsak az adatok tárolását és visszakeresését biztosítja, hanem más szolgáltatásokkal is „kényezteti” a használóját. Ezek közé tartoznak a hipertextfunkciók vagy az, hogy a megjelölt rekordok összessége vagy az egész adatbázis egy másik fájlformátumba, vagy például szövegszerkesztőbe exportálható, de ki is nyomtatható.

Lehetőség van arra is, hogy magán az adatbázison hajtsunk végre tetszés szerinti változtatásokat. Az adatbázis szövege ugyanis szerkeszthető! A szövegrészek

kiemelhetőek, változtatható magának a főszövegnek a betűtípusa, betűmérete és színe, sőt a háttér színe is. Az adattartalomhoz megjegyzések fűzhetőek, könyvjelzők helyezhetőek el. A meglévő rekordokat módosíthatjuk például azzal, hogy a könyvészetek rövidített szerzőségi közléseit vagy hiányzó impressumadatait kiegészítjük. Új mezőket alakíthatunk ki, tovább finomítva a rekordok struktúrájának jelenlegi állapotát. Új rekordokat írhatunk be, s ezeknek mezőkbe sorolhatjuk az adatsortjait, adatelemeit. A felhasználó által végrehajtott változtatásokat egy virtuális fájl tárolja a számítógép saját merevlemezén (miközben a CD eredeti, ún. mesteradatbázisa nem változik).

Ezzel a lehetőségekkel élve akár egy Folio Views programmal működő helyismereti bibliográfiai adatbázist is építhetünk magunknak a CD könyvészeti anyagára alapozva, annak tartalmát tetszés szerint átalakítva, bővítve. Nemzeti könyvészetünk digitalizált változata azonban nemcsak helyi, hanem országos célokra is felhasználható!

A „hosszú” 19. század nemzeti bibliográfiájának programja

Petrik Géza, amikor 1885 szeptemberének végén útjára bocsátotta első könyvészetét, előszavában megírta, hogy „*czéлом csak az volt, hogy, ha már egyszer elkészítettem, vegyék is hasznát kartársaim*”.

Petrik úr kívánsága többszörösen teljesült. Azzal is, hogy három emberöltővel későbbi „kartársai” hasonló kiadásban újra megjelentették könyvészeit (az

1920-ig kiterjedő ciklussal kiegészítve), azzal is, hogy egy újabb generáció számára már lehetővé vált a kötetek anyagának CD-ROM formában való használata. Ez fellendítheti, intenzívvé teheti a 19–20. század könyvkultúrájára vonatkozó kutatásokat. A kutatóknak, a könyves szakmának, a könyvtárak tájékoztató szolgálatának ez így önmagában is nyereség, de a könyvészetek tételei nem maradnak jelenlegi formájukba zártan. Ismeretes, hogy a könyvészetekből nemcsak egyes dokumentumtípusok, hanem egyedi művek sokasága is hiányzik, különösen azok, melyek nem kerültek könyvkereskedelmi forgalomba. Az elektronikus formában meglévő anyag mégis elegendő kiindulási alapot biztosít a 1801-től 1920-ig tartó „hosszú” 19. század retrospektív nemzeti bibliográfiai adatbázisának munkálatai számára. A leendő adatbázis célja az, hogy az OSZK integrált számítógépes rendszerének a keretében működve hálózaton elérhető hitelesített alaprekordokat szolgáltatson a Magyarországon nyomtatott vagy kiadott valamennyi, illetve a külföldön nyomtatott magyar nyelvű könyvtári dokumentumról a korszakra vonatkozó tudományos kutatás, a hazai és a külföldi könyvtárak retrospektív katalóguskonverziói számára. A korábban kimunkált koncepció alapján az OSZK Retrospektív bibliográfiai osztályán 2001 szeptemberében megkezdődött a CD-ROM megfelelő tételeinek az átstrukturálása.

Epilógus

A 2001. év utolsó negyedében került a piacra *Elektronikus Régi Magyar Könyvtár* címmel az a CD-ROM – szintén az OSZK és az Arcanum Adatbázis Kft. gyümölcsöző együttműködésének az eredményeként –, amely az 1712 előtti hazai nyomtatványtermést regisztráló könyvészetek digitalizált anyagát foglalja magába. Tartalmazza a Szabó Károly által készített Régi magyar könyvtár első és második kötetét, valamint az e kötetek anyagához közölt kiegészítő adalékokat, melyeket Sztripszky Hiador szerkesztett egybe, továbbá a Régi magyarországi nyomtatványok 2000-ig megjelent három kötetét.

Elmondhatjuk tehát, hogy Hess András 1473 pünkösdjének szombatján befejezett Budai Krónikájától Zvarinyi Andor Az aegyptomi szembetegség (trachoma) és a szemkánkó elleni védekezésről című, 1920-ban megjelent munkájáig – bár ciklusonként különböző teljességgel és különböző mélységgel – de rendelkezünk immár két olyan elektronikus információhordozóval, mely lehetőséget nyújt nemzeti bibliográfiáink, könyvészeteink információinak eddig el sem képzelhető hatékonyságú felhasználására. (A két lemez anyaga – *Szinnyei József Magyar írók élete és munkái* CD-ROM-változatával egyetemben – <http://www.arcanum.hu/catalogus> címen a hálózaton is elérhető.)

Kéglí Ferenc–Tóth Katalin

Nagylucsei Orbán psalteriuma reneszánsz kötésének feltárása

Pergamenkódex, 140 levél, 260×162 mm. Humanista antikva, kurzív elemekkel, a budai műhely egyik másolójától, művészi díszítése Budán készült 1487–1492 között.

A kódex készíttetője (†1492) Mátyás király hű embere volt, akinek a király kegyét mindvégig sikerült megőriznie. Egy ideig kincstárnok, majd nádorhelyettes, szolgálataiért jelentős birtokadományokat kap, egyházi javadalmak haszonélvezője. 1482-ben győri, 1487-ben egri püspök és a bécsi püspökség kormányzója. A források tanúsága szerint a tudományok és a művészetek támogatója. Könyvtárának fennmaradt darabjai közül művészileg igen jelentős ez a zsoltároskönyv, mely a címlap díszítésében olvasható halvány felirat szerint Nagylucsei Orbán egri püspöksége idején készült. A gazdag keretdíszítésben fent a püspök címere látható, lent a zsoltároskönyvek leggyakoribb címlap-illusztrációja, az éneklő és énekét – itt – citerán kísérő Dávid király. Oldalt Góliát levágott feje és a fegyverek, az ifjú Dávid életének egyik epizódjára utaló motívumok. A rendkívül magas művészi színvonalú díszítés feltehetően Budán készült, ugyanazon miniátorok egyikétől származik, akik a párizsi Cassianus, a Holkham Hall-i Evangelistariumon és a müncheni Beda korvinán is dolgoztak. Ezek a miniatúrák a Budán az 1480-as évek végén jelentkező modernebb, már Mantegna és a századvégi, erősen antikizáló észak-itáliai stílusáramlat hatását is feldolgozó – második lombard hullám – legjelentősebb emlékei.

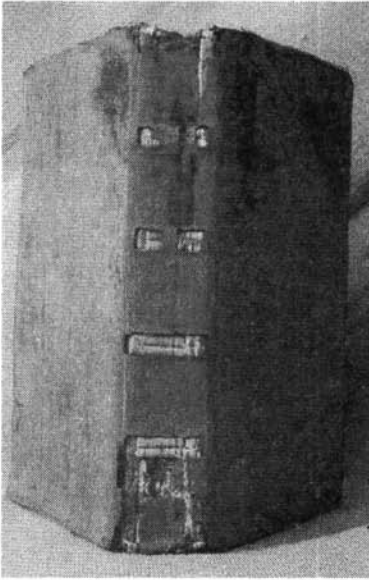
A fent leírt kódex 1997 februárjában került kezembe a könyvtárban rendezett Cimélia-kiállítás bezárását követően. A kiállítás lebontásában mint restaurátor vettem részt. Kézbe véve ezt a gyönyörű kincset felfigyeltem arra, hogy a könyv sarkain és élein, ahol a selyembársony borítás megkopott, és az igencsak hiányos gerincén bőrkötésnyomok látszottak. Ez felkeltette érdeklődésemet, és kíváncsi lettem, mi rejtőzhet a bársonykötés alatt.

A Kézirattár vezetőjének engedélyével láttam hozzá a bársonykötés lebontásához. A munkát folyamatosan dokumentáltam.

A kötés mérete: 16,3×26,8×4,3 cm

A könyvtest mérete 15,8×25,8×2,6 cm.

A kódexet vörös selyembársony kötés borította. Valamennyi leírásban úgy szerepelt, mint korabeli bársonykötés. A bársony a táblák élein körben szakadt, sérült, a sarkoknál hiányos volt (1. kép). A gerincen lévő selyembársony a sapkáknál és a bordákon szintén hiányos, flórja szinte teljesen lekopott. A sapkáknál a fölváló részeket valószínűleg valamilyen műanyagragasztóval rögzítették, ugyanakkor az

1. kép

oromszegőket is szakszerűtlenül összekenték ragasztóval. A könyv első és hátsó tábláján a bársonyon két-két csat lenyomata látható. Formájuk, mely egyszerű fonat, elől és hátul is megegyezik.

A kódexet poncolt arany metszés díszíti, mely igencsak szétcsúszott, így csak megfelelő megvilágításban látható. A könyvet 4 darab bőrbordára fűzték, és valamennyi eltört a könyv első táblája mentén.

A textilkötés lebontásának első lépése a pergamenkódex tükreinek leválasztása volt. Ezt nedvesítés nélkül, szárazon végeztem, és így láthatóvá váltak a bársonykötés beütései.

Úgy ítélem meg, a legkíméletesebb módszer az lesz, ha az ennyivel ragasztott bársony lebontása szintén szárazon, nedvesítés nélkül történik. Felemelve a beütéseket a nyomok alapján már valószínűnek tűnt, hogy a textil alatt egy egész bőr kötés rejtőzhet.

Elkezdtem a bársony óvatos leválasztását a tábláról. Legnagyobb megdöbbenésemre és öröömre az első kis sarok szabaddá tételekor egy vaknyomásos és aranyozott bőrkötés sarka került elő (2. kép). Tovább folytatva a „leplezést” csodálatos látvány tárult a szemem elé. Egy gyönyörű reneszánsz bőrkötés került napvilágra, amely nagy mértékben hasonlít a budai könyvkötő műhelyben készített korvinák kötéseire (3. kép).

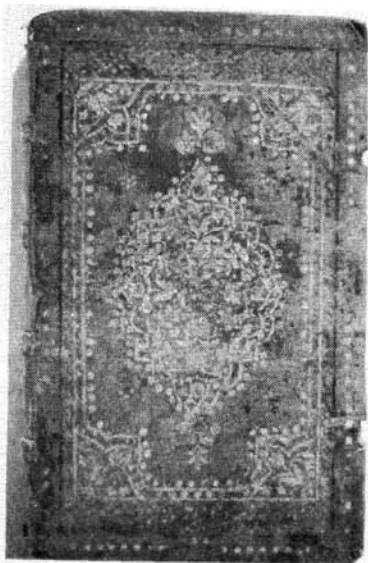
2. kép

A kötés vöröses-barna kecskebőrből készült, díszítése hangsúlyozott középdíszes. A táblák szélein lévő keretek aranyozott körökből, vaknyomásos fonadékmintából, kékre festett körocskékből és ismét arany körökből épülnek fel. A sarkokat negyed körívek díszítik, melyek tulipán- és levélmotívumokból állnak. A középdísz arany és kék körocskék keretezik, aranyozott növényi ornamentekből – rozetták, kehelyvirágok, kis és nagyobb tulipánok, levelek és száraz szövevénye – állították össze. A szabad, díszítetlen felületeken egy-egy aranyozott, hat szziromból álló rozetta látható. A kötésen elől két szalag vagy szíj helye, hátul két csat lenyomata, valamint a fejrésznél láncra utaló nyomok találhatók.

A bársonyt, véleményem szerint, legalább 100-200 évvel a kódex keletkezése után ragaszthatták a bőrkötésre. Okát nem tudhatjuk, de valószínűnek tartom, hogy mikor a bőrkötés gerince már elhasználódott, a bőrrel törtéző javítás helyett inkább egy bársonnyal varázsolták újjá a kódex kötését. A bőrkötésen lévő aranyozások ilyen fokú kopásához legalább 100 évnek kellett eltelnie, és ezt az állapotot rögzítette számunkra a bársonnyal való lefedés. A gerincen a bőrkötésből semmilyen töredék nem maradt fenn, jól látható a táblák élén, ahogy éles késsel egyszerűen levágták a sérült bőrgerincet.

A bőrkötésre a bársonyt enyvvvel ragasztották, így a bőr egész felületét vastag enyvréteg borította. E réteg nagyját Glutofix (metil-celulóz) segítségével felpuhítottam oly módon, hogy a nedvesség csak az enyvbe hatolhasson, majd azt óvatosan eltávolítottam a bőr felületéről (4. kép). A finomabb tisztításhoz azonban már nem használhattam nedves közeget, mert mikroszkóp alatt vizsgálva láthatóvá vált, hogy az aranyozás nedvességre igen érzékeny. Ezért, hogy a sérüléseket elkerüljem, mikroszkóp alatt dolgoztam, és az aranyozásokon lévő enyvréteget szárazon, nagyon hegyes szikével pattintottam le. Ez a munka több hónapot vett igénybe, de a bőrkötés valósággal megújult, az aranyozás újra csillogóvá vált (5. kép).

A tisztítást követően a restaurálás következő lépése a táblák leválasztása volt a könyvtestről. Ennek szükségességét az indokolta, hogy mind a négy bőrborda eltört. Ezért a kódexet új bordákra kell fűzni. Eredetileg négy, marhabőrből készített, hasított bőrbordára fűzték kenderzsi-

3. kép

4. kép

5. kép

rinckasírozó, egyben betáblázó bőrszalagokat szárazon leválasztottam, a bordavégeket és az oromszegő alapokat rögzítő faékeket kiütöttem, így a fatáblákat már leemelhettem a könyvtestről. A felső, fejnél lévő oromszegő hozzávetőleg fele jó állapotban megmaradt. Az alapot rögzítő szálakat a gerinc felőli oldalon elvágtam, és az ívekből azokat kihúзва az oromszegőt leemeltem. Természetesen a restaurálás során a későbbiekben az eredeti oromszegő darabjai visszahelyezhetőek lesznek. Az alsó, lábnál lévő oromszegő rögzítése teljesen megsemmisült, csak maga a hímezett rész maradt meg. A bordaközökről a kasírozó bőroket szárazon választottam le.

A könyvtest 18 darab ívből (levélből) áll, az első ív egy lapos, az utolsó ív három lapos, a többi ívet négy lap alkotja. A gerincről a bordákat levágtam, és a könyvtestet ívekre szedtem szét. Ezután a nagy figyelemmel végzett tisztítás következik.

A kötet restaurálása természetesen az általam a szétszedéskor rögzített dokumentáció alapján, az eredeti középkori technikának megfelelően folytatódik. Az előkerült díszes bőrborítás marad meg a kötéstáblákon. A későbbi, leszedett selyembársony anyagot szintén megőrizzük, de már nem kerül vissza a bőrborításra. Kötéstörténeti jelentősége miatt pontos dokumentációval együtt fogjuk tárolni.

A kódex szétbontott állapotában volt látható a Három kódex című kiállításon. Külön mutatták be a két reprezentatív címlapot és az írott pergamen lapokat, valamint a több évszázadig elfeledett díszes bőrborítású kötéstáblákat.

Nagy örömet okozott és komoly szakmai kihívást jelentett számomra ez a restaurátori munkában nem mindennapos felfedezés. A kötésekkel foglalkozó szakemberek kiderítették, hogy ennek a csodálatos kódexnek a kötése a budai könyvkötő műhely remeke. Mikó Árpád művészettörténész véleménye szerint a kötéstáblák bizonyítékul szolgálnak arra is, miszerint a reneszánsz korban, ebben a műhelyben nemcsak királyi megrendelésre készültek pompás darabok. A kódex teljes restaurálása után együtt gyönyörködhetünk e páratlan szépségű művészi alkotásban.

Lente Zsuzsanna